

Иван Вазов

Тъмен герой

Разказ из смутните времена

I

Ненко се върна късно у тях си. Той и тая вечер си идеше намръщен, оклюхнал. Млад човек още – той мязаше на старец: стан наведен, чело набърчено от грижи, поглед убит и смутен, а ход тежък и провлечен, като на болен човек; лицето му носеше строг отпечатък, какъвто дават дълговременните кахъри или всегашната раздражителност. Той се скара на децата, които крещяха на двора, и влезе в една от двете стаички в дъното му. Там беше запалена вече газева ламбица. В ъгъла легнала една жена с още младо, но изцедено лице. До нея момиченце в съдрана роклица подаваше ѝ в пръстена паница нещо да пие.

Когато легналата видя Ненка, че влезе, тя си поизправи главата и попита със слаб глас:

– Какво е, Ненко?

Ненко хвърли шапката си, седна тежко на ковчега и подпря мрачно глава с ръцете, без да отговори.

Тя разбра онова, което питаше.

– Та нищо пак? – пошушна тя болезнено.

– Какво си? – попита той рязко, като стана.

– Пак тъй – отговори жена му.

– Не усети ли нещо от тоя лек?

– Не. Не сме купували, Ненко.

Ненко се обърна гневно към момнчето:

– Дело, нали ти дадох лев, къде го дяна?

Дъщеря му измънка нещо, па се просълзи.

– Слушай, Ненко, не се сърди – продума болната преbledняла, – ние купихме хляб с половината лев, защото, нали знаеш?... децата не можеш да ги придумаш... А с другото купихме газец и сапун...

Ненко се отвърна от жена си; люта мъка се изрази по лицето му. Той закрачи из стаята с очи втренчени към земята.

– И утре пак пари трябват... Осем гърла – и нито счупена пара нямам – избъбра той.

– Майчице! – изпъшка болната – какво да ги правя тия... Утре пак като ревнат да ядат... Доде имаше здраве, работеше се, та що-годе... Сега и аз съм се тръшнала – какво ще се прави, не зная. Виж, Ненко, виж... Като те гледам все така угрижен, че и аз няма да се дигна... Виж, виж, Ненко.

– Какво да видя, Ано? Става толкова време хлопам на хилядо порти – нищо... Труди се и бай Филип да ме тури на бачът – други се намести...

– Какво ще ти чини бай Филип? Еснаф човек. Ти големците дръж, Ненко... Иди пак при господин Хайкова. Ненко се намръщи.

– При Хайкова? Няма да ида вече: все „би щем и видя щем“ – колчем ида да го помоля... Еня го е много. Аз му бях потребен, когато трябваше депутат да го избираме... тогава какво не ми врече, само да съборим Стояна Кунчов! А сега?... Сиромашът и господ го забравя.

– Иди утре пак – настоя жена му... – Той и на мен беше казал, че ще се потруди за тебе... Той ще може, големец е.

Ненко си тури шапката и се запъти към вратата.

– Къде сега?

– При бай Филипа пак. Той е сега на дюкяна... Ще му искам пари назаем. Утре трябват за лек и за едно-друго.

– Боже, поживи тоя човечец, че ни пригледва, че има милост. Като син те има, Ненко.

– Досрамя ме, Ано, и при бай Филипа да ходя... Все го лъжа, че ще му се изплатя, че днес-утре ще намеря работа... И той пак дава... Казвам ти, срам ме е вече. Но ти трябва да се цериш. Ще примижа и сега... па после дяволите да ме вземат!

И Ненко изскокна навън.

II

И наистина тежко беше положението на този човек. Ненко беше седем сиромас. Да беше самичък, тая дума не би била на мястото си у нас: една душа как да е, нахраня се; но Ненко имаше многобройна челяд: шест деца, от които най-малкото на пет месеца, и майката болна – пак от толкова време насам, вследствие на добнването. Тия шест деца искаха да ядат заран и вечер – всеки ден – без да имат всеки ден да ядат; болната не можеше нищо да хване и не оздравяваше. Казват, че теглото ни е по-леко, когато го споделят и други; върното е, че няма мъка по-ужасна за един баща в положението на Ненка. Един ред несполуки в живота бяха докарали Ненка до тая печална крайност. Дребен, но честен търговец преди Руско-турската война, той биде съвършено разсипан през нея, както хиляди и хиляди българи в Тракия. Подир свършването на войната той се задоми в полуразрушения си роден град, който не щя да напусне вече. Там залавя разни търговии, занаяти и работи, но във всичко се опари, всичко му вървеше на поразия и от година на година все риташе назад, додето му хвъркна нищожният капиталец. Лани той затвори бакалничката, която му остави и един дълг на бай Филипа. Оттогава той е празен и търси някаква служба, за да се помине, той и челядта му.

– Въртях, суках – не би; пак служба ще ме опере. Големи търговци сториха като мене – зарязаха търговията и се заловиха за месечините – казваше си Ненко.

И търсеше служба. Най-напред търсеше разсилен да влезе в някоя канцелария (той беше малограмотен и по-високо не диреше), после се помъчи да се настани служител в някоя митница или нейде на станция, па най-после стана благодарен и да го турят на бариерата, да наглежда за б а ч ъ т; но никъде място за него не се отваряше. Истина, дважд бе подушил празно място за служба на разсилен, но когато се беше представил да я иска, бяха му отговорили, че не могат да го приемат, защото не е „поборник“... „Изгорял съм!“ – отговори той, но напразно... И така, той ходеше празен повече от година и половина вече в безплодно тъпчене праговете и тропане по портите за служба. Всеки ден положението му ставаше по-тежко; най-напред оскудията, после немотията проникнаха из всичките врати и прозорци на къщата му. Жена му дене и ноще предеше, като една машина, и само от дребната печалба от преждата се

хранеше къщата, но от пет месеца тя легна болна, па и до днес – и гладът дойде на гости... Ненко по цял ден липсваше от къщи и само късно вечер се връщаше с едно чело, натоварено от сърдити бръчки и черни облаци. Децата се умълчаваха, щом се подадеше баща им. Те му се виждаха като малки мъчители и тирани – пратени от бога за негово наказание, – на които гърлата вечно зееха да ядат, а той им се виждаше като плашило с намръщения си образ и на всички къщата беше черна и прилична на тъмница, която ги притискаше и душеше с голите си стени, но от която не можеха да се отърват...

III

Щом забелязаха, че баща им излезе, децата шумно се втурнаха вътре при майка си с по комат в ръце. Боси, дрипави, с побледнели лица, те ръваха гладнишки хлебеца; те наобиколиха майка си и се вгледаха невинно-учудено и тъжно в изпитото ѝ от дълго боледуване лице. Тя бе замижала и се унесла като в дрямка. Одевешният тежък разговор с мъжа ѝ, в който действителността се разкри пак пред очите ѝ във всичката си безутешност и безпомощност, я разстрои силно и умори. Тя търсеше сега да си почине, при всичко, че немирните деца правеха шум в стаята. Дела шъташе нещо ту вън, ту вътре, но не вечерята тъкмеше тя за баща си – той не ядеше в къщи, откак бе легнала болна жена му. Макар още малка, нуждата я отрано научи на труд и търпение и тя бе поела всички къщни грижи, гледаше болната, ходеше по пазар и до аптеката и носеше на Соломона евреина едно по друго последните съдове и покъщнини... Но оголялата къща и опустелите полици показваха, че отдавна вече нямаше какво да се носи и продава...

Из един път децата се умълчаха и изхвъркнаха из къщи, като подпалшена куда. Те чуха, че вратнята се хлопна и че баща им трябваше да иде. Наистина, Ненко се връщаше с едно вързопче в ръка. Чудно нещо, лицето му сега беше съвсем друго: една блага усмивка го осветляваше, то отдавна не беше така приветливо и добро.

– Анке, заспа ли? – попита той болната. Тя отвори очи и тутакси забеляза изражението на физиономията му. Тя се подпря на лактите си и се поиздигна на възглавницата.

– Добра е работата – каза ѝ той.

– Какво? Бай Филип?... – запита развълнувано тя.

– Бай Филип видях, но преди да ида при бай Филипа, срещна ме господин Хайков и ми каза, че нарочно ме дирил днес да ми обади, че ми намерил служба, сигурно, та утре да се явя в полицията.

Лицето на болната светна.

– Каква служба, Ненко?

– Стражарин! – отговори Ненко.

Той произнесе тая дума без въодушевление. Очевидно, не му беше по воля тая служба: той не беше нито дирил, нито мислил стражарин да става.

И по лицето на жена му, заедно с радостта, се изобрази учудване.

– Господин Хайков тая работа можал да сполучи за мене – прибави Ненко; – от търговец – жандарин; ще приема, какво ще правя, няма да ида да крам... Слава богу и това че се намери...

– Света Богородичке, сполай ти пак – избъбра Ана, като се прекръсти покъртена.

– Де са малките? Нека дойдат да вечеряме всички заедно, купил съм едно-дружко – каза Ненко, като разгъваше кърпата.

– Хъ, Делке, повикай ги сега малките ония чапкъни...

От много месеци Ненко не беше се усмихвал в къщи и не беше казал блага дума на децата си. Сега, като се усмихваше и нему съдбата, добрите чувства и бащинската нежност пак заговориха в неговото естествено добро сърце. Децата, с учудени очи, овлажнели от детинска безкочечна радост, наобиколиха баща си, който пръв път вместо груби погледи или плесници раздаваше им кротки усмивки... Доброто прави добър човека. По едно тайнствено психическо въздействие и майката изведнаж се сети по-добре. Тя взе участие във вечерята и пи с голямо наслаждение чашка хубаво винце, което Ненко прати Дела да купи. Ненковата къща тая вечер светеше от обща и задушевна радост: надеждата, накрая, беше гостенка тука.

IV

Новата служба, колкото и да не беше по сърце и по характера на Ненка, намери в него разбран и деятелен изпълнител. Той съзнаваше, че тая служба беше неговото спасение и спасението на семейството му; за това той я прегърна с горешина и почти с любов.

Началството забеляза скоро пъргавината и досетливостта му и по-важните поръчки възлагаше на него. И инак Ненко се съживи, ободри и измени: лицето му се изясни и подмладя, очите загледаха живо и самоуверено. Тъмножълтеникавата стражарска форма му прилегна и стоеше красиво на изправената сега снага. Децата му с възторг се спущаха на него, за да му пипат червените екселбанти и да му повдигат тежката сабя, когато той наминеше у тях си. Тяхната радост беше неизказана, дето гледаха баща си в такива шарени „капитански“ дрехи. Ана и тя скоро-скоро захвана да оздравя, тя вече можеше да походва из къщи и да похваща едно-друго. Със заплатата от първия месец Ненко се доста покърпи: къщата му се снабди с някои най-необходими нужни неща и скромната вечеря го чакаше всяка вечер, когато не дежуреше, а с част от заплатите на следващите месеци той тъкмеше да изплати дълга си на бай Филипа. Бързо се въздигаше къщицата на Ненка, благодарение на разумното разпределение на малката месечина. И Ненко повече и повече се прилепяше на длъжността си, която правеше светла епоха в неговото тъмно и много трудно съществуване. Това залягане негово се подгръвяше още от доброто отнасяне на пристава – правият му началник, човек строг, но разбран.

На втория месец той беше още по-добре. Предишният му предразсъдък против полицейската служба съвсем изчезна. Ненко разбра, че това ще бъде попрището му занаят, и реши здраво за него да се държи. Но в средата на втория месец един облак мина през кръгзора на Ненка: назначиха друг пристав. Тоя чиновник беше груб, свиреп и доста бльснат. Той не притежаваше нито способността на предшественика си, нито неговата справедливост, за да оцени качествата на подчинените си и да им вдъхва привързаност към себе си: той успя само да им вдъхне страх... Но те забелязаха, че той беше по-силен от първия пристав, защото правеше разни произволи, без да се бои от някаква отговорност; очевидно той се опираше на силен гръб. Ненко утрои енергия и усърдие, за да не даде ни най-малък повод за незадоволство. Той пренасяше

търпеливо всички сприхавости и несправедливости на новия си началник. Той се възмущаваше, но се миреше с това. Призракът на предишната сиромашия го плашеше и правеше да претърпява леко сегашните неща. Те бяха тъй нищожни в сравнение с първите! Но и те изчезваха завчас от ума му, щом се озовеше в къщи, в кръга на семейството си, на което беше той сега провидението. Къщата изкупуваше мрачния и студен участък. И Ненковото съществуване продължаваше да тече така тихо, почти благополучно.

V

Третият месец от служенето му, а той беше август 1886 год., донесе познатите политически смутове, които се отразиха силно и на Ненковата съдба. Деятелността на полицията закипя трескава и страстна. Както всички затвори и участъци, и Ненковият се напълни със затворници. Ненко усърдствуваше най-много за тая работа. Той беше хвъркат. Човек прост и с твърде ограничено гражданско развитие, той мътно разбираше значението на събитията, в които и нему се падаше да играе ситна роля. Той виждаше в тях главно сгоден случай да развие още по-голяма деятелност и енергия и да спечели чрез това разположението на началника си. Никакво друго нравствено побуждение или политическа страст не го движеше. „Политиката е за големците, а нам, на дребните хорица, се пада само да слушаме каквото ни кажат и да пазим залька, дето ни дава царщината“, мислеше си Ненко. В продължение на цяла неделя той падаше като мълния на всички, които му се посочеха от пристава за арестуване. В него се пробуди нагонът на копоя и той намираше вече даже наслаждение в тоя човешки лов. Един случай само го наскърби: той бе принуден да закара в затвора и бай Филипа, който го улесняваше в тежките времена. Когато обади вечерта на жена си, тя страшно се разядоса, но скоро и тя се убеди, че Ненко не можеше другояче да направи, като беше под заповед. Въобще през тия тревожни дни Ненко малко оставаше у тях си, той надве-натри хапваше и тичаше на участъка, дето го викаха куп работи и дето ношуваше.

Една вечер, един час след като бяха изпратили Ненка от вечеря и току-що се готвеха да си легнат, вратнята се потропа. По тропането Ана позна, че мъж ѝ се връща. „За какво ли?“ – помисли си тя.

– Дело, иди отвори на баща си.

Скоро Ненко се зададе в двора. Ана гопресрещна, но той не продума нищо и влезе в стаята. На светлината на ламбата жена му видя, че лицето му е много тъжно. Тя го попита безпокойно какво се е случило.

Той сложи на ковчега стражарската си шапка, отри потът, който обилно течеше по челото му, и изпъшка дълбоко и мрачно.

– Тичал си пак много някъде, та си се изпотил... Какво е, Ненко? – повтори тя.

– Лошо, лошо, Ано, не питай... – избъбра той глухо.

На Ана се праметна сърцето при тия страшни думи. Сълзи завчас

бликнаха на очнте й.

– Какво е, извадиха те мигар? – попита тя със схванат глас.

Ненко се уплаши като видя как страшно побледня Ана и се разтрепера; той побърза да я успокои:

– Не, не това, Ано... слушай...

– Не? Ами какво е? Защо дойде?

И тя впиваше болезнен, пламнал поглед в неговия.

– Не, казвам ти, Ано – слушай... – бърбореше той.

– Ненко, та кажи каква е работата?

Ненко въздъхна дълбоко и продължително.

– Работата ето каква е – захвана той, като стана прав и втренчи решителен поглед в бледното лице на жена си... – Приставът тая вечер ме вика в канцеларията си... Намирам го сърдит, пиян, проклет, както всякога. Казва ми: – Ненко, долу в избата на участъка колко души си турил? – Единайсет души, господин пристав, има... – Там е и Стоян Кунчов? – И той е там, казвам аз... – Вземи, каже, та ги изкарай оттам, тури ги на друго място, а само Кунчов да остане в избата. – Добро, господин пристав, и те ме молиха днес да ги преместим, че ще се издушат... – Много не бърби, слушай какво ти казвам: Кунчова само ще оставиш в избата и ще му вържете ръцете. – Слушам, господин пристав, казвам. – Слушай още, казва ми пак: видиш ли оная пръчица? И аз гледам в къта: пръчица не, ами цяло кросно... Хванах да разбирам къде отива думата... – Вземи, каже, тая пръчица, ти имаш здрави ръце, и тупай, тупай, додето не остане ни един кокал здрав... Слушаш? Мене ми щръкнаха космите на главата. – Господин пристав, казвам, прощайвай, но аз не мога такова нещо... Аз съм бил търговец човек... – Какъв чорт си бил, не зная; сега служиш на отечеството си и за отечеството не това, ами и живот да жертвуваш! Чуваш ли, живот да жертвуваш за спасението на отечеството! А ако разсъждаваш – сваляй формата и саблята, тоз час!... Очите му светнаха като на звяр. Аз се слисах. Какво, да ида да пребия човек с дърво, като куче! Сторил ли ми е нещо Кунчов? Как да дигна ръка въз човек невинен и да бера грях?... Рекох да кажа тия работи на пристава, но той, какъвто е луд... Па помислих и за тебе, и за децата, пак ще останем без хляб, като ме изпъдят... Само като си напомня, Ано, това, светът ми се завъртява. Мислих, мислих, па си рекох, каквото ще да става и...

Ненко се пресече и не доиздума.

– И ти отиде в избата да биеш човека? – изкрещя Ана уплашена.

Той я изгледа прехласнат.

– А какво да правя? – попита той плахо.

– Да си дадеше оставката! – извика Ана, като го устрелн с поглед.

– Жена, и аз тъй сторих и никого не бих... И пак ще се гладува – продума ниско Ненко.

– Така? Добре; аз оздравям вече, ще работя... Господ няма да ни остави!... – извика детински радостно Ана.

Но след две минути, когато Ненко пак излезе да си донесе вещите от участъка, нещо я стисна за гърлото и тя се тръшна на земята и захълца като луда: гладът, мъките и нещастията от утре пак наставаха.

VI

На сутрешния ден в участъка ставаше весел разговор между стражарите.

– Ама гъска, а! – чудеше се един. – Да си плюй на хляба за хатъра на Кунчовия дирник... Па помогна ли с това? Кунчов пак яде боя...

– И бой какъв, ще му държи влага, дор е жив – допълни друг остроумно.

– Наистина, страшлива баба излезе тая маскара Ненко.

– Ще ли сега Кунчов да му върже месечина?

– Ама и ние тупахме до воля. Мен ми се поизметна ръката – каза един сух и чер стражарин, като си протягаше дясната ръка из въздуха.

– Колко му ударихте на Кунчова бе, броихте ли?

– Аз ги броих до едно място сопите, па заряхах.

– Аз ги броих – отзова се един млад с едвам наболи мустаци стражарин.

– Колко са? Деветдесет и шест?

Младото момче изгледа гордо, па каза:

– Много си далеч, Христьо: колко пъти пука топа по байрям в Цариград, ти си бил там?

– Сто и един път?

– Да!

И стражарчето пак хвърли победителен поглед на другарите си.

– И все по голо?

– Да.

– А бе даул сте го направили? – изсмя се весело и гръмогласно един.

– Ама и той ревеше, като една турска буря.

– А бе защо го биха него?

– Кой го дявол знае? Хайков и пристава нещо си шепнеха снощи, па тогава... Ама кеф ми ставаше, като пръскаше от месата му оная червен шадраван...

И всичките се изсмяха.

После от тия лакомни подробности пак минаха на Ненка и засипаха присмивки и укори на неговата глупост, която показал оная вечер. И имаше защо: за тия хора беше непонятно и непостижимо това Ненково отказване от служба за такава нищо и никаква работа.

О, жестоки времена! О, жестоко племе!

Героизмът на милостта е непознат за твоята душа! Жестокостта е елемент, присъщ на нашата българска природа, тя е проникнала в плътта и кръвта ни заедно с първите дихания на живота, заедно с отровеното мляко на нашите майки-робини. Не говорете ми за изключителните времена; не оправдавайте чрез политическите бури, които разлюшкаха страната ни, това ужасно проявление в нашия народен характер. Историята на никоя европейска революция в XIX век не е отбелязана с такива безпощадни зверщини и подли жестокости. Ни една от тия революции няма Конарета, Старопатиците, със зверските изтезания! Текли са кървави реки, падали са хиляди глави, сривали са се тронове и царства, но тия събития са били само страшни – не гнусни по жестокостта си. Да убиеш един въоръжен и опасен за тебе неприятел е простително, то е природният, жестокият природен закон на самозащитата, макар че и него граф Толстой счита за престъпление и дело несъвместимо с високия идеал на християнството. Но да изтезаваш или да накараш да изтезават една вързана и беззащитна жертва, без полза, без нужда, често без да я познаваш, това е варварщина на канибал, обяснима само чрез най-ниското културно равнище; а понеже ние сме европейци и прогресивен народ, то как иначе да се изтълкува у нас същото грозно явление, ако не чрез вроденото в душата ни, сраснатото с нас още от деца чувство на жестокост и немилосърдие към ближния? Ние видяхме не преди много в столицата обесването на неколцина злодейци. Знаете ли кой извърши тоя ужасен и отвратителен акт? Няколко стражари, които доброволно приеха ролята на джелати... Някои от тия хора без друго са женени, имат семейство и вечерта ще прегръщат без трепет невинните си дечица със същите ръце, с които са прикачвали с позорното му було обесника на въжето. Във Франция, дето съществува смъртна казън, властта би се харно поизпотила, доде да намери за каквото щещ възнаградение охотници да заместят държавния джелатин в случай, че той изчезне някъде. Това жестокосърдие не е дял само на хора от ниските среди, на декласираните – то е природно и на просветените, и на университетните!... Не смея да привеждам примери, че срам ми облива челото!... „Изгони природата из вратата, тя ще влезе през прозореца“, казва една световна пословица. Така и у нас: книгите, науката, идеологията успяват само навреме да поприспят свирепите нагони в душата ни, но не да ги изгонят от нея. Такива прерождения не стават така лесно, трябва за тях да работят цели поколения; трябва исполински усилия, за да се смекчат нравите у тоя народ и да накараш оня, който носи сабята, и оня, който

държи книгата, да познаят, че преди да бъдат българи и тигрове, са *человеци*. Аз бих желал, щото в нашите училища, при другите науки, да се въведеше и нова наука: за *человеколюбието*. Нека този велик принцип на хуманност да проникне и в колибата, и в палата, и в черквата. Вместо думите: „Съединението прави силата“, девиза високополитическа, нека се турят над вратите на Народното събрание кротките думи на Исуса Христа: „*Любите друг друга!*“ – девиза високочеловеческа! У нас са проникнали от през море разни нови прогресивни учения: имаме либерали, имаме партизани на социализма, имаме ги на демокрацията, имаме даже партия републиканска и радикална. Няма ли кой да основе партия на милосърдието?...

1893

КРАЙ

Източник: Словото

Набиране: Надежда Владимирова и Мартин Митов

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4403>]